

gled nad kulturnohistorijskim i etnološkim podacima antičkih izvora. I o šiptarskom jeziku i bogatoj folklornoj kulturi autor se dobro obavijestio. Svi ti preduvjeti omogućili bi mu vrlo vrijedan istraživački rad da ga u tom nije omela potpuna neobaviještenost i upravo neshvatljiva naivnost u lingvističkim i posebno komparativističkim rasuđivanjima. Veliko poznavanje jezika nije tu, dažako, ništa moglo pomoći. Vremenski razmak koji dijeli etruske od šiptarskih tekstova nije ga uopće naveo na to da se zamisli nad tim kako je šiptarski morao izgledati u razdoblju od 6.—1. st. pr. n. e. iz kojega potječe većina etruskih tekstova. Kako god datum nastanka tekstova nije uvijek odlučan za starost nekoga jezičnoga tipa, i ipak se šiptarski ne može povezivati s etruskim, a da se ne vodi računa o velikim promjenama što su po svjedocanstvu latinskih posuđenica rastale u glasovnom obliku šiptarskih riječi od kraja rimskoga carstva na ovamo. O tome međutim nema ni govora. Da bi se okarakterizirala autorova lingvistička metoda dovoljan je samo jedan primjer. Etruske oblike *amcie*, *amceor* povezuje na str. 99, s šiptarskim glagolom koji znači „biti“ i u singularu prezenta se konjugira: *jam, jē, āshī*. Etruski *am-* povezuje se tu sa šiptarskim *jam*, premda je *-m* u šiptarskom obliku očividno indoevropski nastanak za 1. lice sg. I inače se u tim interpretacijama vrlo nehajno barata morfologijom i šiptarskom i etruskom. Autor je prvo vrlo široko formulirao pravila etruske ortografije, tako da je svaki niz slova postao mnogoznačan, a onda je tako dugo listao u svom šiptarskom rječniku dok nije našao riječi koje su se mogle povezati sa slovima na natpisu i koje su mu dale značenje koje se nekako moglo povezati sa slikama uz koje natpisi stoje. Premda je autor arheolog, traženje epigrafskih analogija nije mu jaka strana. Interpretacije etruskih tekstova što ih on daje više su duhovite nego epigrafski uvjerljive. Isto vrijedi i za interpretaciju teksta s povelja zagrebačke mumije.

Historijski M. objašnjava vezu između šiptarskoga i etruskoga preko Ilira. On očito ne zna, da su u vrijeme izneseni ozbiljni argumenti protiv teorije da je šiptarski suvremena forma nekoga starog zapadnobalkanskoga jezika i da se šiptarski ne može danas povezivati s ilirskim, a da se pritom ne zauzme stav prema tim argumentima. Njegovo tumačenje pretpostavlja osim toga da su Iliri u starini bili rašireni daleko izvan balkanskoga prostora. No i teorije koje to pretpostavljaju ne stoje na čvrstim temeljima i danas su što napuštene, što podvrgnute vrlo strogom preispitivanju. Premda dobro poznaje standardnu literaturu, autor nije pratio noviji razvoj u antičkoj balkanistici i tako se našao u položaju da se opire o vrlo nesigurnu podlogu i nadovezuje na rezultate koji se danas ne mogu prihvatiti kao utvrđeni.

Knjiga je vrlo dobro opremljena reprodukcijama i autorovim citežima i daje lijep i zanimljiv uvid u ostatke etruske materijalne kulture. Očito je da je ora autora očarala i nadahnula, i on je svojom živom maštom dao prizorima na slikama popratne tekstove. Ali to govori autor, a etruski natpisi i zagrebački liber linteus ne govore više nego prije. Etrušćani još nisu progovorili.

R. Katičić, Zagreb.

ПОВОДОМ ПРЕВОДА ХЕГЕЛЛОВЕ ЕСТЕТИКЕ од *g-ра Николе Појбућа* (I и III *geo*) и *Власимира Вакобућа* (II *geo*). Београд, „Култура“ (I део 1959, I део 1955, III део 1961).

Сваког образованог човека треба да радује појава овог значајног Хегеловог дела, које је последњих година изашло у издању београдске „Културе“, а нарочито оне који се интересују проблемом лепог и баве било којом граном уметности. Ово грандиозно дело високо су ценили, поред осталих, Маркс и Енгелс, а његов значај је одиста тако велики да се може без претеривања рећи да је мало естетичких дела толиког домета од појаве Аристотелове *Поетиике* па до данашњег.

О тачности превођења немачког текста у оригиналу овде неће бити речи, али се може претпоставити да је оно на висини с обзиром да су га обавили стручњаци. Ако и с једном преводилаца човек може бити задовољан¹⁾, то се не може

¹⁾ Па ипак овде-сиде налази се у њиховом преводу на извесне нескладности и нејасности у стилу, на пример: „те тако су сада“ (II, 225), место да стоји

рећи за транскрипцију страних имена и израза; то нарочито важи за речи, изразе и имена узета из класичних језика. А у овом капиталном делу њих има тако много, особито из грчког језика.

Заиста, ако бисмо се запитали који су главни захтеви које треба да задовољи један ваљан, успешан превод, дали бисмо овај одговор: то су ова три захтева — одлично знање свога књижевног језика, солидно знање језика са кога се нешто преводи и, треће, потпуно познавање реалија, стручних термина и томе слично. Ко хоће да да превод без замерке, мора да задовољи ова три захтева, односно услова. Они се утолико пре могу поставити код нас данас због тога што у Југославији постоји удружење преводилаца већ читаву деценију, које је задужено да води бригу о своме. Постоји још један разлог због чега се не смеју правити велики пропусти у транскрипцији класичних имена и израза. То је *Правопис српскохрватској језика*, који је посветио неколико страна том проблему. А њих се треба обавезно држати.

Преводиоци *Есејистике* углавном су се држали терминологије коју употребљавају Немци, али можда и ње недоследно. У транскрипцији постоји оно што је допуштиво и оно што није допуштиво, оно што се може толерисати и оно што се не може толерисати. Зато ћемо све случајеве пажљиво прегледати.

Прво ћемо се задржати на цитирању грчких речи и реченица. Ту пада у очи ова чињеница: западноевропски народи, који се служе латиницом, боље знају писати и читати грчке текстове него источноевропски народи, који се служе ћирилицом. То је последица недовољног учења класичних језика код ових последњих. Али сваки образоваћи човек требало би да зна бар толико да прочита грчке речи односно слова.

Као пример за неправилно написана односно наштампана поједина грчка слова наводим изразе који се налазе на овим странама: 34, 39, 66, 165, 361, 554, 558 итд. (све у трећем тому). Ту не само да су у неким речима испуштени акценти, који се у грчком језику обавезно пишу, него се често брајају поједина слова, погодову она која су слична међу собом, понекад толико да се ни стручњак, зналац грчког језика, не може лако снаћи у њима. Понекад је реч у цитату толико искварена да се уопште не може погодити на коју се реч мисли, тј. не може се рестаурисати њен прави облик.

Зато мислим да су сасвим оправдане моје речи да сваки образовани човек треба да зна како изгледају поједина грчка слова. Треба имати пра томе у виду да смо ми готово сву культуру у средњем веку примили од Византије. У вези с тим предложио бих, узгред, да сваки писац уџбеника историје старог века неизоставно унесе у своју књигу и списак свих грчких слова, великих и малих. Кад се то ради с египатским хијероглифима, утолико је пре потребно тако урадити с грчком азбуком. Јер наши ђаци науче у школи само неколико грчких слова, а остала не знају.

У ова три тома превода овде-онде наилази се на погрешке у личним и географским именима. Понегде су такве погрешке врло велике. Узмимо на пример страну 156. III тома, где стоји: „у Елису“, место „у Елиди“, јер се грчке речи на *-ις/ιδος* (као што је *Ἦλις, Ἦλιδος*) транскрибују на *-ига*. То је позната покрајина на Пелопонезу, где се налазио град Олимпија, чувен са својих утакмица. Да би се избегле овакве погрешке, тј. да би се поједина имена написала тачно, а не погрешно, требало би њих пре штампања проверити по речницима и приручницима из области класичне филологије. Кад тако раде и стручњаци-класичари, утолико би пре тако требало да раде нестручњаци, и онда би биле ретке погрешке.

У вези с овим погрешкама преводиоцима би се могла направити и једна замерка више стилске природе. То је недоследност у писању истих имена, тј. да се једно те исто име пише једанпут овако, а другипут онако. Пример за ово

„те су тако сада“; „те дакле овде је“ (II, 236), место „те је дакле овде“; „потпуно намерно наг“ (III, 137); „једна од тих статуа приписује се Фидији, а друга Праксителу, не наводећи за то јаке доказе“ (III, 160); „реалан лик. . . он је“ (III, 202), место „реалан лик. . . је“ итд.

налази се на стр. 118. III свеске, где стоји „лорд Елџин“, а само неколико реда ниже на истој страни пише „лорд Елгин“²⁾. Ако Енглези изговарају ово име „Елџин“ (као што је вероватно), онда треба увек писати „Елџин“, а не „Елгин“. Постоје велики енглески речници и приручници где је означен изговор и за имена, и њих би требало консултовати, ако се жели доћи до тачног изговора.

Код нас се усталио обичај да се грчка имена транскрибују према њиховом облику у грчком језику, а римска имена према њиховом облику у латинском језику. Због тога грчке богове не треба називати римским именима, без обзира што тако чине неки други народи. Ми данас ту увек правимо разлику. Преводилац међутим каже (III, 67): „храм Минерве у Атини. . . и храм олимпијског Јупитера“, а требало је рећи: „храм Атене у Атини. . . и храм олимпијског Зевса“.

Грчка имена на *-ос* не смеју се транскрибовати у латинској форми на *-ус*, као што на стр. 500, III стоји „Калинус“, него је ту требало рећи „Калинос“ или још боље „Калин“, пошто се грчка имена од више слогова транскрибују на тај начин што се одбаца крајње *-ос*³⁾. Исто тако ни друга грчка имена не смеју се транскрибовати у облику који су добила у латинском језику. Такав је случај, на пример, са именом Страбон (грчки Στράβων, латински Strabo). Преводилац то име пише у латинском облику, какав је нашао свакако у немачком тексту (в. III, 37, 39, 45). Али оно што може да буде на немачком језику не значи да може да буде и на нашем језику. Преводилац пише даље „Мумиус“ (III 166) онде где би требало писати „Мумије“, исто онако као што се латинско Ovidius транскрибује са „Овидије“ и као што грчко Ποσειδώνιος даје у нашој транскрипцији „Посејдонје“.

Штампарских погрешака у овом великом делу од три свеске, бар што се тиче класичних имена, нема много. Неке су, ипак, озбиљније. Таква је, на пример, „Плутова Отмица Прозерпине“ (III, 249), где би требало да стоји „Плутонова отмица“. У оригиналу вероватно стоји „Плутон“ (бог подземног света), па је преводилац свакако превео „Плутонова отмица“, а не „Плутова“, јер „Плут“, односно „Плутос“ значи „бог богатства“. Штампарска погрешка стоји и на стр. 594, III: „пред Хионом“, место „пред Илионом“, тј. Тројом. На стр. 177. истог тома стоји: „Хетрурска пак уметничка дела“. Откуда му ово „х“, кад се каже самс „етрурска уметност“?

Преводиоци греше и против правила о доследности. Тако на стр. 162 III стоји: „Викторија на Бранденбуршкој капији у Берлину“. Ту је требало употребити реч „Победа“, па макар код Хегела стојала Victoria, пошто је реч о кипу, а не о некој жени која се тако зове и где би се морало оставити „Викторија“.

Преводилац је погрешно и кад је навео неке речи латиницом, а не ћирилицом, па макар из кога језика оне биле. Тако на стр. 570 III стоји: „Гете је. . . превео. . . Волтерове комаде Tankreda и Mohameda, место „Танкреда“ и „Мохамеда“. А на стр. 590 ист. тома стоји: „остале farce“, место „фарсе“, јер би се иначе читало „фарце“. Да опет нагласим: — оно што је умесно у немачком тексту често је сасвим неумесно у српском тексту.

Данас се код нас не може допустити да се једно те исто божанство, односно његова статуа, назива, на пример, час Зевсом час Јупитером, као што је случај на стр. 154 III. То захтева уједначеност у стилу и то не важи само за изразе и имена у класичним језицима, него уопште. Сличан је случај и с речима „Фидијева Минерва у Платеји“ (III 164), где је требало да се стави „Фидијина Атена у Платеји“ (од грчког Φειδίας — Фидија прави се придев „Фидијин“, а не „Фидијев“, јер име не гласи „Фидије“).

Транскрипција класичних имена и термина, дакле, није лака и једноставна ствар. Човек који не зна класичне језике, а који се уз то и не обзира на упутство

²⁾ Слично томе име славног италијанског сликара из XVI века фигурира час као „Рафаел“ час као „Рафаело“ (в. стр. 205. III).

³⁾ Преводилац употребљава облик „Колонос“ (I, 265, 310; II, 158; III, 591, 596), место „Колон“, јер то место треба да се транскрибује исто онако као што се „Пиндарос“ транскрибује у „Пиндар“.

у *Прабоиссу* неминовно ће правити погрешке ове врсте. Преводац на крају 69. и почетку 70. стр. III т. употребљава именицу „метопе“ у мушком роду „метопи“. А покаткад он ради обрнуто — онде где треба да се именица стави у мушки род он је ставља у женски, на пр. „простила“, „амфистила“, „перистила“, где је требало употребити облик „простил“, „амфистил“, „перистил“ (в. стр. 67. III т., где стоји: „у тим простилама и амфипростилама“), јер се грчке речи на *-ос* транскрибују као мушке, чак и кад су оне, изузетно, женског рода. А на стр. 182. II т. налази се оваква реченица: „Палада има горгон (место „горгону“) на шлему“.

У интересу доброг стилизовања и правилне транскрипције треба избегавати транскрипцију необичних израза као што је „Еклезијаузе“ (стр. 580 III), јер је та реч у грчком језику партицип, а не особено име и најбоље је превести је са „Желе у скупштини“.

Човек који је упућен у класичне старине мора оштро да негодује кад наиђе на облик „Паузаниус“ (в. стр. 180, II) од Παυσανίας, где је једино исправна транскрипција „Паусанија“, односно „Паузанија“. А на другим местима налазимо на облик „Паузаније“ (III 37), што је исто тако неумесно, јер то име у грчком језику не гласи Παυσανίος, него онако као што сам навео. Слични овоме су случајеви на стр. 200 II, где стоји „Ениус“, место „Еније“, и стр. 201 II, где стоји „Персиус“ место „Персије“.

Није сасвим на месту ни израз „Патрокле“ (в. стр. 184 и 249 II), јер је боље транскрибовати то име као „Патрокло“, пошто облик у грчком гласи Πάτροκλος, (επ. Πάτροκλῆς), слично ономе као што се од Πρύβλος изводи „Прокло“. Код нас су ретки и необични изрази као „Салуст“, место „Салустије“ (в. стр. 200 II), од Sallustius и треба их избегавати. Не треба, такође, писати „Пиладес“, као на стр. 249 II, него „Пилад“; исто тако не „Гигес“ (III 136), него „Гиг“, „Есхин“, а не „Есхинес“ (III, 512), „Стрепсијад“, а не „Стрепсиадес“ (III 598).

Код нашег преводиоца чувени грчки вајар из IV в. пре н. е. час се зове „Скоп“, а час „Скопа“ (III 167--168), а најбоље би било да се његово име транскрибује као „Скопас“, пошто и облик „Скопа“ звучи мало необично за ухо, мада је правилна. Сасвим је неправилно транскрибовање „Енеј“ (III 454 и 455) од Aeneas, јер је правилно само „Енеја“.

Кад је реч о становницима Индије, треба се клоњати израза „Индијанац“ (в. стр. 230 II), јер се под овим именом обично означава припадник америчких староседелача бакарне боје. Ту треба употребити „Индус“ или „Индијац“. Треба избегавати облик „Виргилије“, мада га Французи употребљавају. Не треба писати „Мелеагер“ (в. III 150), као што је случај у немачком језику, него „Мелеагар“ (од Μελέαγρος), исто онако као што имамо „Алекса идар“ од Ἀλέξανδρος, а не „Александер“, јер то није латинско него грчко име.

На једном месту (III 152) преводац даје један Аполонов атрибут у облику „Зауроктонос“, као што Немци изговарају ову реч, а требало је да стоји „Сауроктонос“ (што значи „таманилац гуштера“). Овде треба имати на уму да стари Грци нису изговарали сигму као „з“ када се она налазила између два вокала, а камо ли испред вокала на почетку речи.

На стр. 599 III т. стоје ове речи: „блаженство олимписких богова“, а требало би да стоји „блаженство олимписких богова“. Ову погрешку праве многи, па чак понекад и класични филолози. Међутим ствар је сасвим јасна: „олимписки богови“ су они богови, односно њихови кипови, који се налазе у граду Олимпији (на пр. Фидијин Зевс), а „олимписки богови“ су богови који живе на планини Олимпу. Мада је у грчком језику придев Ὀλυμπιος изведен од Ὀλυμπος, код нас се овде прави и мера правити разлика.

Тако стоји ствар с транскрипцијом класичних имена и израза употребљених у преводу овог чувеног Хегеловог дела. Ако оно доживи друго издање, као што и треба очекивати, преводиоци обавезно треба да изврше измене у складу с овим примедбама.

Б. Сивановић, Скопље.